

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
TOSHKENT IQTISODIYOT VA PEDAGOGIKA INSTITUTI
O‘ZBEKISTON DAVLAT JISMONIY TARBIYA VA SPORT
UNIVERSITETI**

**AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRIDA –
IKKINCHI RENESSANS POYDEVORI**

**mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani
TO‘PLAMI**

**СБОРНИК
международной научно-практической конференции
“АМИР ТЕМУР И ЭПОХА ТЕМУРИДОВ –
ОСНОВА ВТОРОГО РЕНЕССАНСА”**

**COLLECTION
of the international scientific-practical conference on the topic of
“ERA OF AMIR TEMUR AND TEMURIDS –
FOUNDATION OF THE SECOND
RENAISSANCE”**

**“BOOKMANY PRINT”
TOSHKENT – 2024**

UO‘K: 950(575.1)

KBK: 63.3(50‘z)

A 48

Amir Temur va Temuriylar davrida – ikkinchi renessans poydevori
[Matn]: xalqaro ilmiy-amaliy anjumani to‘plami. – Toshkent: Bookmany
print, 2024. – 352 b.

Tahrir hay‘ati a‘zolari:

Ametov T.A. – tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

Nazarov N. – falsafa fanlari nomzodi, professor

Abduraxmonova J. N. – tarix fanlari nomzodi, dotsent

Yakubov F.M. – pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori,
dotsent

Nasirov O.N. - tarix fanlari nomzodi, dotsent

Begaliyev J.R. - tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori

Tanriyev A.J. – pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

Xoliqov B.Q. – pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori,
dotsent

Djumanov B. M. – dotsent

Davletyarova L.B. – dotsent

Ismailov U.Q. – o‘qituvchi

Mas‘ul muharirlar:

Nazarov N. – falsafa fanlari doktori, professor

Ibraximov S.U. – pedagogika fanlari doktori, dotsent

Mirzaqulov I.M. – falsafa fanlari nomzodi, dotsent

Kayumov A.R. – tarix fanlari nomzodi, dotsent

Taqrizchilar:

Komilov O.K. - tarix fanlari doktori, professor

Tadjibaev S.S. - pedagogika fanlari doktori, professor

Alimov M.S. - pedagogika fanlari doktori, professor

Mazkur konferentsiya maqolalar to‘plami Toshkent iqtisodiyot va
pedagogika instituti Kengashining 2024-yil 1-aprel kungi 8-son
bayyonnomasi bilan nashga tavsiya qilingan.

ISBN 978-9910-789-97-7

© “Bookmany print” nashriyoti, 2024.

qoldirishgan. Bugungi kunda ham ko‘plab tarixchilar Amir Temur haqida tadqiqotlar olib borishmoqda. Shu ma’noda, “Andijon tongi” gazetasi sahifalaridagi maqolalar Amir Temur va uning avlodlari tarixini, Movarounnahr va Xuroson ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy hamda madaniy hayotini yoritishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Илмуродова Ф.Ш.

Чирчиқ давлат педагогика университети
Ўзбекистон, Чирчиқ шаҳри

ЎЗБЕКИСТОНДА АМИР ТЕМУР МЕРОСИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ЖАМИЯТ ТУЗИЛИШИДА ТУТГАН ЎРНИ

Амир Темур нафақат буюк саркарда, балки узоқни кўзлаган давлат арбоби сифатида тарихга кирди. Амир Темур салтанатининг бой меросини ўрганиш муҳим аҳамиятга эга. Марказий Осиё халқлари минг йиллар давомида шаклланган жаҳонга машҳур сиёсати, маънавий баркамол давлатчилик анъаналари билан жаҳон давлатчилиги ва сиёсий тараққиётига катта таъсир кўрсатди. Амир Темур туркий халқларни адолат ва инсонпарварлик асосида бирлаштирди, миллат ғурури учун курашди ва буюк Темурийлар империясига асос солди. Темурийларнинг давлат бошқарувидаги тажрибаси бугунги кунда кўплаб раҳбарлар учун дастур бўлиб хизмат қилмоқда.

Амир Темур авлодларига мерос қилиб қолдирган тарихий мерос, уни ўрганиш ва амалда қўллаш имконияти Ўзбекистонда сўнгги йилларда рўй бераётган ижтимоий-сиёсий ҳаётни ислоҳ қилиш қийинчиликларига дош беришга кўмаклашувчи ғоя бўлиб хизмат қилмоқда. Амир Темур нафақат буюк саркарда, балки доно, узоқни кўзлаган давлат арбоби сифатида ҳам тарихга кирди. Шу нуқтаи назардан қараганда, замонавий ёшларнинг бошқарув санъатига бўлган қизиқишини янада ошириш учун мамлакатимизда миллий давлатчилиқни шакллантириш, халқ фаровонлигини ошириш, ҳеч кимдан кам бўлмаган ва ҳеч кимдан кам бўлмаган ёш авлодни тарбиялаш, интеллектуал ва маънавий ривожланиши кўп

жихатдан буюк аждодимиз Амир Темурнинг қарашлари ва амалларига асосланади. Ўзбекистонда демократик тамойилларга асосланган, ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига эга суверен, мустақил давлат сифатида замонавий жамиятнинг шаклланиши, ривожланиши ва мустақамланишининг ҳозирги даврини буюк аждодларимизнинг фаровонлик ва тараққиётга эришишдек эзгу орзусини рўёбга чиқарди. Ўзбекистон заминида асрлар давомида шаклланган адолатли, қонунга асосланган, миллий давлатчилик анъаналари Амир Темурнинг мустақил, марказлашган Марказий Осиё давлатини яратишда ўз ифодасини топди, унинг ворислари, Темурийлар замондошлари учун ҳамиша ёрқин намуна бўлиб хизмат қилди. Соҳибқирон Амир Темур давлатни яратишда тарихий тажрибадан кенг фойдаланган, ўз даври талабларини ҳисобга олган ҳолда давлат тизимини такомиллаштириш ва янгилаш. Давлат тузилиши ҳарбий-сиёсий тузумга асосланган бўлса-да, жамият тараққиёти турли ижтимоий қатламларнинг манфаатларини таъминлашдан иборат эди. У ўз давлатининг тузилишини Чингизхон давридаги каби сақлаган. Ҳар бир ҳудуд армия учун етказиб берилиши керак бўлган одамлар сонига кўра ҳарбий тузилмаларга бўлинган. Туман (тумен) 10000 жангчини етказиб берадиган туманни англатарди. Бўлиниш минглаб, юзлаб ва ўнлаб давом этди. Ҳеч ким ўзи тайинланган ўн, минг ёки туменни тарк эта олмади, лекин маълум бир маъмурий ва ижтимоий гуруҳ билан қатъий алоқага эга бўлиши шарт эди. Бу кўплаб масалаларни, биринчи навбатда, мажбуриятлар, бадаллар ва солиқларни бажариш масаласини ҳал қилди [1].

Ўрта аср тарихчиси Ибн Арабшоҳ шундай ёзган: “Темур кўрқмас, қатъиятли ва жасур одамларни бўйсундирди, жасур одамларни ёқтирди. У қатъий ҳукмга, нозик инстинктга эга эди, унинг буюклигига мос келди, қатъий гапирди ва ҳатто ўта қийин вазиятларда ҳам унинг қалбига ёлғон гапирмади”.

“Темур тузуклари” да буюк аждодимизнинг давлатчилик, ҳарбий маҳорат, бунёдкорлик, илм-фан ва санъат масалаларига оид қарашлари, ҳаёт мазмуни, инсонни юксалтирадиган хайрли ишлар,

дин ва адолатни ҳурмат қилиш, ўз манфаатларини кўзлай билиш каби эзгу фазилатлар баён этилган.

Амир Темур ўзининг “Темур тузуклари” да шундай ёзади: “маслаҳатчилар йиғилганда, режалаштирилган ишларнинг яхши ва ёмон томонлари, фойда ва зарарлари, зарурияти ва фойдасизлиги ҳақида муҳокама қилиб, уларнинг мулоҳазаларини тингладим. Уларнинг фикрини ўргангандан сўнг, мен режалаштирилган иккала томонини ҳам фойда ва зарарни таққосладим”. Бу шуни кўрсатадики шиори “Куч адолатда” тамойили бўлган давлатни бошқаришда халқнинг фикри ва иродаси инобатга олинганлиги.

Ўрта аср тарихчиси Али Яздийнинг ёзишича, Амир Темур ўз давлат ишларида собитқадам бўлиб, давлат шаъни, кадр-қиммати, манфаати ҳақида гап кетганда, на ўзини, на қариндошларини аямаган. Темур шундай деган: "Агар давлат дин ва қонунларга таянмаса, у ўзининг буюклиги ва қудратини узоқ вақт сақлай олмайди. "Бу сўз бошқасини мукаммал равишда тўлдиради:" ҳар қандай давлатнинг асосини учта нарса ташкил этади: хазина, халқ ва армия. Унинг сўзлари ва ишларининг ишончлилигининг ёрқин намунаси-замондошларининг ҳарбий, сиёсий ва иқтисодий масалаларда ва ҳукумат масалаларида ҳар қандай қарорни ўз империясининг донишмандлари, олимлари ва бош амалдорлари билан ҳар томонлама муҳокама қилинганидан кейингина қабул қилган. Амир Темур давлатининг пойдевори 1370 йилда қўйилган, сўнгра кўп йиллар давомида, айниқса, маълум бир ҳудуднинг қўшиб олиниши муносабати билан у доимий равишда такомиллаштирилиб, тўлдирилиб борилган[2].

Қонун устуворлиги ва мусулмон ҳуқуқи тамойиллари давлат бошқарувида пойдевор эди. "Мен ўз давлатимнинг пойдеворини Ислом меъёрларига мувофиқ қурдим, - деди Амир Темур, - уни саёҳатлар ва тузуклар (қоидалар тўплами) асосида бошқардим, кундалик ҳаётимдаги ҳамма нарсани қонунга мувофиқ қилдим."Амир Темур ўз давлатида қонуннинг кучлилиги ва самарадорлигини таъминлади[3]. У етти бўлимдан иборат ягона давлат аппаратини яратди:

- 1) Бош вазирнинг Девони (Давлат ва жамоат ишлари вазирлиги);
- 2) Мудофаа вазирлиги (қўшимча ишлар вазирлиги);
- 3) Молия вазирлиги;
- 4) Сарой вазирлиги;
- 5) Адлия вазирлиги (Бош Адлия идораси);
- 6) Давлат хавфсизлик вазирлиги (Мушриф идораси);
- 7) ташқи ишлар вазирлиги (Девони расойил)[4].

Улар аҳоли, савдо ва маданий ривожланиш, штатдаги назорат ҳолати, ҳукмдорни маъмурият иши, вилоятдаги ишларнинг бориши, хайр-эҳсонлар, солиқларни тақсимлаш ва йиғиш ва ҳоказолар тўғрисида ҳисобот тузиш учун масъул эдилар. Амир Темур худбин, бузук, очкўз одамларни ва тухматчиларни давлат хизматига қабул қилмаган.

Манбаларда кўрсатилишича, Амир Темур Олий девонда ёки маҳаллий ҳоким девонида юқори лавозимни эгаллаган ҳар бир давлат хизматчисининг ҳуқуқ ва бурчларини аниқ белгилаб берган. Масалан, у ҳукумат амалдорларидан катта ва кичик шаҳар ва қишлоқларни ободонлаштириш, жумладан, масжидлар, мадрасалар, хонаклар, ванналар, карвонсаройлар, шифохоналар қуриш, кўприкларни таъмирлаш ва қуриш, савдо карвонлари ва саёҳатчилар хавфсизлигини таъминлаш ҳақида доимий ғамхўрлик қилишни сўради ва уларни қароқчилардан ҳимоя қилишни талаб қилди. "Самарқандга Темур саройига саёҳат кундалиги" да (испаниялик Клавихо томонидан) Темур саройида қонун ва тартиб ҳукм сураётгани, "ҳеч ким бошқасини хафа қилишга ҳақли эмаслиги айтилган"[5]. Темур учун қонунга риоя қилиш адолатли давлат мавжудлигининг муҳим мезони бўлган.

Амир Темур муҳим давлат ишларини ҳал қилиш учун йиғилган Кенгашларга катта аҳамият берди. "... Мен ўнта ишимнинг тўққизтасини кенгаш (оқсоқоллар, амирлар, вазирлар, доно ва ақлли одамлар) маслаҳати билан ва фақат бир қисмини қилич билан ҳал қилдим", деди у. Кенгаш қарорисиз Амир Темур ҳеч нарса қилмади.

VI асрдан кўпроқ вақт ўтгач, бу тамойиллар ҳаётимизда яна бир бор тасдиқланмоқда. Ўзбекистон асосий Қонунининг 32-моддасида Ўзбекистон Республикаси фуқаролари жамият ва Давлат ишларини бошқаришда бевосита ва ўз вакиллари орқали иштирок этиш ҳуқуқига эга эканлиги таъкидланган. Бунинг шакллари-ўзини ўзи бошқариш, референдумлар ва умумий сайловлар ўтказиш, Давлат органлари фаолияти устидан жамоатчилик назорати ўрнатилганлиги бежиз эмас.

"Кучли одамни, ақлли эса минг кишини мағлуб қилади", у инсонни доимо ақл, адолат ва юксак маънавиятга мувофиқ яшашга чақиради " [6].

Темур шайхлар ва руҳонийларга ҳурмат билан муносабатда бўлган ва улар билан суҳбатлашишдан завқланишини инкор этмаган. Унинг атрофида доно устозлар бор эди, улар орасида Мир Саид Барака ҳам бор эди. Айнан у 1370 йилда, Амир ҳукмдор бўлганида, унга ҳокимият рамзларини топширган ва унинг учун буюк келажакни башорат қилган. Тамерлан ҳар доим у ерда бўлган ва ҳатто ҳарбий юришларда ҳам унга ҳамроҳ бўлган устозини чуқур ҳурмат қилган ва ҳурмат қилган. Саид Барака вафот этганида, у йўқотишни қаттиқ ҳис қилди. У Гури-Амир оиласи мақбарасидаги шарафли жойни устозига васият қилди ва қиёматда унга, буюк гуноҳкорга шафоат қилиш учун ўзини оёқларига кўмишни буюрди. Бугунги кунда жамиятимизда ҳам ўқитувчи мақомини қонун билан белгиланиши буни яққол далили сифатида айтиш мумкин. Буюк аجدодимиз куч зўравонлик ва тажовузда эмас, аксинча, адолат, ҳамжиҳатлик ва ҳамкорликда эканлигини чуқур англаган. Соҳибқирон Франция қироли Карл VI га ёзган мактубида: "Сиз савдогарларингизни менинг давлатимга юборасиз. Биз уларни илиқ кутиб оламиз ва барча шарафларни кўрсатамиз. Шунингдек, биз савдогарларимизни мамлакатингизга юборамиз. Ва сиз уларга ҳурмат кўрсатасиз, уларга кераксиз тўсиқ қўйилишига йўл қўйманг. Сизга бошқа талабларим йўқ. Савдо-иқтисодий алоқаларни ривожлантириш, тинчлик ва ҳамкорликни ўрнатиш ҳар қандай

жамиятнинг тараққиёти ва фаровонлиги учун асос эканлигини таъкидлайди.

Ҳозирги кунда дунёни фалокат ёқасига олиб келаётган терроризм, диний экстремизм, наркотрафик, одам савдоси каби глобал жараёнларга қарши курашиш муаммоси жаҳон ҳамжамиятининг бирлашишини талаб этмоқда, дунё мамлакатлари ўртасида тенг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ҳамкорликни йўлга қўйиш ва ўз эътиқодига таяниш зарурлигини кўрсатмоқда. Юқорида айтиб ўтилган муаммоларни ҳал қилишда адолат тамойиллари асосида олиб борилмоқда. Бу буюк Амир Темурнинг юқоридаги ғоялари ҳаққонийлигини кўрсатади. Шундай қилиб, ушбу мавзунини ўрганиш Амир Темур нафақат буюк саркарда, балки доно, узоқни кўзлаган давлат арбоби сифатида ҳам тарихга кирганлигини исботлайди. У яратган марказлашган давлат ва уни бошқариш тамойиллари ўзбек давлатчилигига асос солди. Амир Темур давлатидаги давлат тузилиши маҳаллий давлатчиликнинг азалий анъаналарига асосланган бўлиб, қўшни Шарқ мамлакатлари тажрибаси билан бойитилган. У давлатни қарорларининг адолат позициясида бошқарган. Амир Темурнинг "Агар бизнинг куч-қудратимизга шубҳа қилсангиз, биноларимизга боқинг" сўзлари бир неча юз йиллардан сўнг унинг авлодлари даврида бунёд этилган ажойиб меъморий иншоотлар деворларида ўз аксини топмоқда" ва бугунги кунда юртимизда олиб борилаётган янги Ўзбекистондаги ижтимоий-иқтисодий ислохотлар ҳам айнан тарихий жараённинг давомидир десам адашмаган бўламан.

“Обод маҳалла— обод кўча— обод хонадон” дастури доирасида кенг қамровли бунёдкорлик, ободонлаштириш ва кўкаламзорлаштириш тадбирлари амалга оширилмоқда.

Бундай янгиланишлар жараёнида аҳолининг электр, табиий газ, ичимлик суви таъминоти билан боғлиқ муаммолари ижобий ҳал этилмоқда. Тор ва қинғир-қийшиқ кўчалар кенгайтирилган ҳолда шағал ётқизиш ишлари олиб борилмоқда. Эски симёғочлар эса янгисига алмаштирилмоқда.

Кенг кўламдаги бунёдкорликлар натижасида маҳалла марказида гузар ташкил этилаётгани, аҳоли яшаш хонадонлари, савдо ва хизмат кўрсатиш дўкончаларининг замонавий ва кўркем қиёфага кириб бораётгани ҳамда, энг асосийси, аҳолининг фаровон турмуши учун яратилаётган қулайликлар эртанги кунга бўлган ишончини янада оширмоқда.

Адабиётлар рўйхати

1. Моя родная история / Г. А. Хидоятлов. - Ташкент: Ўқитувчи, 1990. - 303 с.
2. Абдураззок Самарқандий. Матлаъи саъдайн ва мажмаи байрайн, Ташкент, 1969, Шараф ад-дин Али Йазди, Зафарнома, л. 457 а.
3. Хужамбердиев Ф. Помилование и правосудие - наследия, переходящие из поколения в поколение. Общество и инновации. 2020. - №01. с. 43.
4. Тўхтамишев У. Государство Амира Темура и аппарат его управления. Архивариус. 2020. №8(53) - с.7.
5. Руи Гонсалес де Клавихо. Самаркандга - Амир Темур саройига саёҳат кундалиги (1403-1406). (на узбекском языке). Т.: «Узбекистан». 2010. стр-204.
6. Рерих Н.К. Истинность // Листы дневника. Т. 3. М., 2002. С. 76

Razzokova G.K., Sunnatullayeva M.
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti
O‘zbekiston, Chirchiq sh.

DUNYO TAN OLGAN BUYUK SARKARDA

“Kuch adolatdadir”
(A.Temur)

Amir Temur (eski turkcha: امير تيمور – Amir Temur) o‘rta asrlarning buyuk turk askari va qo‘mondoni, Temuriylar imperiyasi asoschisi, Oltin O‘rda, Mamluq sultonligi, Dehli sultonligi, Usmonli davlati, Kavkaz va Erondagi davlatlarni barisini yengishi ortidan